

REFERAATE JA MATERJALE СООБЩЕНИЯ И ПУБЛИКАЦИИ

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA TOIMETISED 1955. IV kd.; nr. 1
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ЭСТОНСКОЙ ССР 1955. Том IV, № 1

<https://doi.org/10.3176/toimetised.1955.1.15>

ÜHEST LÄÄNEMERESOOME KEELTE PUUNIMEST

P. PALMEOS,
filoloogiateaduste kandidaat

Eesti NSV saartel ja kohati Lääne-Eesti rannikul kasvab võrdlemisi haruldane ighihaljas okaspuu, mida tuntakse jugapuu (*Taxus baccata*) nime all. Jugapuu on Eestis reliktnie puu, mis varem oli levinud laialdasemalt ning suuremate isenditeena. Hiumaa soodes ja rabades on koos jalaka ja tamme tüvedega leitud suuremaid jugapuu tüvesid. Jugapuu nüüdsed kasvukohad on vähesed jäänused tema varasemast levikupiirkonnast subatlantilisel kliimaperioodil (u. 800—2500 a. tagasi), mil kliima oli praegust ühtlasem, niiskem ning kõrgema talvetemperatuuriga¹. Tänapäeval esineb jugapuu Euroopas alates Põhja-Aafrikast ja Hispaaniast kuni Lõuna-Rootsini ja Lõuna-Norrani. Idas ulatub tema areaal Ahvenamaani, Eesti NSV mandri lääneosani ning Leeduni². Puu kasvab ka Läti NSV rannikualadel³.

Selle puu tähistamiseks on eesti murdeis olemas vastav sõna. Esma-kordset on see fikseeritud Wiedemanni sõnaraamatus: *jugapuu, juhapuu*. Tänapäeval on selle sõna esinemisspiirkond Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi murdearhiivi andmeil järgmine: Emmaste, Käina, Pühalepa (*jügapü*), Reigi (*jügapü, jugapü*), Kihelkonna, Jämaja (*jugä pü*), Risti (*jugä pü*); P. Ariste märgib seda üld-hiumaaliselt *jügäbo ~ jügäbu*⁴. Sõna esineb niisiis seal, kus puu kasvab — kogu Hiiumaal, osal Saaremaal ja Eesti NSV mandri rannikul Ristil. Wiedemannil esitatud paralleelvormi *juhapuu* tänapäeval ei tunta.

Ules on tähendatud ka mitmeid jugapuga seoses olevaid kohanimesid aladelt, kus seda kasvab, nagu näit. Reigi *Jügasselja koht*, Jämaja *Jugapuu mägi*, Kihelkonna *Jugapuu pöllud*. Peale nende esineb aga niisuguseid kohanimesid sealgi, kus puu looduslikult ei kasva (vrd. Abja rajoonis Halliste Laatres *Jugamägi*, Kilingi-Nõmme rajoonis Saarde Venekülas *Jugassare*). Need ja muud taolised kohanimed võivad osutada jugapuu kunagisele laialdasemale levikule. Et jugapuu varemini on võinud esineda palju kaugemal idas, selle tööduseks võiks olla sõna esinemine Kallaste rajoonis Kodaveres, kus seda tuntakse, kuid hoopis erinevas tähinduses, nimelt vintske, kärnase, viletsasti kasvanud puu kohta (*jugä-pü onē vinške, kärnikline pü, meš pañub. vaëvaš vīži kasnūd. egä pü vežb ełla*

¹ Eesti NSV floora I, koostanud A. Vaga ja K. Eichwald, Tallinn, 1953, lk. 126.

² Samas, lk. 125.

³ Latvijas PSR flora I, prof. dr. P. Galenieka redakcija, Riga, 1953, lk. 53.

⁴ P. Ariste, Hiiu murrete häälikud, Tartu, 1939, lk. 130.

juga-pū). Kodavere sõna kuulub etümoloolgiliselt ühte saare-lääne murde-lise puunimetusega, kuigi selle tähendus on erinev. Tähenduse muutust aga saab hõlpsasti seletada asjaoluga, et jugapuu on väga sitke ja tugev puu. Et seda puud ennast igapäevases elus enam ei tuntud, siis võis selle nimetus üle kanduda ja saada üldse sitke puu tähenduse.

Muudest läänemereresoome keeltest leidub sõna liivi keeles. Sjögren-Wiedemanni sõnaraamatus on antud *jovgæs*, pl. *jovgæd*, *jovgūs* 'taxus'; Kettunenil on *jo'ugūz*, *jo'ugūz*, millele ta esitab lähtevormi **jouhenkūsi* (?<*jousenkūsi) ühtlasi lisades, et sama puu nimetused eesti ja soome keeles pole liivi sõnaga häälkulisel identsed⁵.

Soome keeles esineb etümoloolgiliselt sama puunimetus XVII sajandil ilmunud väikeses sõnaraamatus „Variarum rerum vocabula latina”: *Cornus*, *Hagthorn*, *Jucopuu*, mis küll tähendab viirpuud, kuid mida sellest hoolimata tuleb keeleliselt pidada eesti jugapuu vasteks: vana taxus-puu nimetus on siirdunud teisele puule⁶. Toivoneni arvates võiks ka liivi sõna kuuluda eelmistega ühte, hoolimata häälkulisel erinevusest, mis võib olla tingitud rahvaetümoloolgiast. Polevat võimaltu, et sõna on eesti keeles rahvaetümoloolgiliselt liitunud *juga* 'kosk' ja soome keeles *juko* 'ike' sõnaga ning on liivi keeles säilinud algupärasel kujul⁷. Viimane Toivoneni väide on ekslik. Liivi vaste on liitsõna, mille teine komponent on, nagu õigesti on osutatud, kuluvorm sõnast **küsi* 'kuusk'. Esimene komponent ei vasta häälkulisel arengult küll eesti sõnale *juga*, mille ootuspärane liivi vaste oleks **ju'g*, kuid väiksemate puude ja taimede nimedes esineb sageli erisuunalisi häälkumuutusi (vrd. näiteks eesti *paakspuu*, *paatspuu*, *pahaspuu* (*Rhamnus Frangula*), soome *paatsain* või näiteks eesti *pohl*, *pohlakas*, *palukas*, *pahlakas*, *puhulgas*, *poolakas* (*Vaccinium vitis idaea*), soome *puolukka*).

Peale selle esineb Karjalasooome eeposes „Kalevala” (Lönroti) samatüveline adjektiiv *jukainen* 'kindel, kõva, pahklik, mügarlik'. Tänapäeva soome keele sõnaraamatus leidub rahvaluule sõnana *jukainen* tähenduses 'jugapuust tehtud, sitke, kõva'⁸. Et see etümoloolgiliselt võib ühte kuuluda eesti jugapuu nimetusega, tuleneb jugapuu erakordsest kõvadusest. Kodavere esinev sõna tähendus moodustab siis üleminekuastme eesti *jugapuu* ja soome *jukainen* vahel. Soome murdeis esineb kohati *juka* 'jugapuu'⁹.

Samatüveline sõna esineb ka isuri rahvalauludes: *jukava-jukova-puinen luokka* 'jugapuust look'¹⁰.

Eesti ja liivi sõnu on esimesena käsitlenud rootsi uurija Wiklund, kes peab neid germaani laenudeks¹¹. See sobib Wiklundi arvamusega, et läänemereresoomlased tulid Lääne-meremaile alles umbes I aastatuhande keskel e. m. a. ja et nad siin leidsid eest germaanlasti, kellelt laenasid muuseas ka rannal kasvava *jugapuu* nimetuse (vrd. vana-islandi *ýr*, vana-ülem-saksa *îha, îwa*)¹².

Tänapäeva ungari keeleteadlane I. N. Sebestyén peab soome ja eesti sõnu samuti nagu Wiklundki vanemateks germaani laenudeks¹³.

⁵ Vrd. L. Kettunen, Livisches Wörterbuch, Helsinki, 1938, lk. 92.

⁶ Y. H. Toivonen, Etymologisia huomioita, „Virittäjä”, Helsinki, 1932, lk. 51.

⁷ Samas.

⁸ Nykysuomen sanakirja II, Porvoo-Helsinki, 1953.

⁹ A. Turunen, Kalevalan sanakirja, Helsinki, 1949.

¹⁰ Vrd. „Virittäjä”, 1932, lk. 51, joonealune märkus.

¹¹ K. B. Wiklund, Le Monde Oriental X, Uppsala, 1916, lk. 178.

¹² Vrd. K. B. Wiklund, Finno-ugrier, teoses M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte III, Berlin, 1925, lk. 370.

¹³ I. N. Sebestyén, Zur Frage des alten Wohngebietes der uralischen Völker, „Acta Linguistica”, t. I, fasc. 2 — 4, Budapest, 1952, lk. 318, joonealune märkus.

Soome folklorist K. Krohn arvab oma artiklis „Jugapuu soome nimetus”, et „jugapuu nimetust pole vajanud muud soome hõimud kui need, kes saabusid Lääänemere rannikule, ja nad on võinud selle saada oma germani või balti naabreilt”¹⁴.

Oma väite tõestuseks esitab Krohn germani keeltest jugapuu nimetus, mis tema arvates võiks olla läänemeresoome keelte sõnade vasteteks: saksa *Eibe* on lähtunud keskülemsaksa sõnast *iwe*, mis tähendab ‘jugapuu’ ja ka ‘vibu’¹⁵. Balti keelte sõnad — leedu *ėvà* (*jēvà*) ja läti *ēva* ‘toom’ kuuluvad ühte germani ja slaavi keelte vastavate sõnadega (vrd. vene *usa* ‘paju’ jt.), kuigi sel etümoloogial on häälkulisi raskusi; semasiologiliselt on puude nimetustes tähenduslik erinevus sagedane. Vana-preisi vastet *iuwīs* ‘jugapuu’ on peetud germani laenuks¹⁶.

Samas kirjutises märgib Krohn, et „kui võiksime jugapuud tähendava germani sõna tagasi viia *jugo vormile, siis oleks võimalik seda ühendada iket tähendava gooti *juk* sõnaga, millele vastavad muinasindia *yugam*, leedu *jungas*, ladina *jugum* ja muinasslaavi *igo*, *ivo*”¹⁷. Viimast Krohni rekonstruktsiooni ei saa millegagi tõestada, sest nagu allpool selgub, pole germanistid saksa sõna ühendanud esitatud indoeuroopa sõnadega ega *jugo lähevormiga.

Mis puutub käsitletava sõna laenulise algupära oletusse, siis peab ütlema, et esitatud vasted ei sobi foneetiliselt läänemeresoome keelte sõnaga. Germani keelte sõnad — saksa *Eibe* ‘jugapuu’, keskülemsaksa *iwe*, vanaülemsaksa *iwa*, *iga*, *igo* lähtuvad algvormist *ihwō*, mille velaarklusili Weigand peab sekundaarseks¹⁸, Kluge aga algupäraseks¹⁹. Hellquisti järgi on sõna algvormiks **ihwa-* ehk **izwa-* (>*īva-*)²⁰.

Balti keeltes oleks vana-preisi samatähendusliku sõna *iuwīs* häädamine *iwīs, nagu on osutanud J. Endzelīns²¹. Järelikult pole ükski neist lähevormidest võinud anda eesti *jugapuu* ja nõnda pole põhjust seda ega selle soome ning liivi vastet pidada germani või balti laenuks. Küll aga osutub laensõnaks teine samatähenduslik sõna liivi keeles *īv-pū* (alamsaksa *iwe*)²².

Tekib küsimus, mis algupära on siis lõpuks eesti *jugapuu*, soome *juka*, *jukopuu*, liivi *jo'ugūz*, kui see pole laensõna. Tegelikult on see üks neid genüinseid läänemeresoome sõnu, mida tunnevad ainult rannikul elavad läänemeresoomlased. Sõna pölyneb nähtavasti ajast, kui liivlaste, eestlaste ja soomlaste eelkäijad, olles välja jõudnud Lääänemere rannikualadele, õppisid jugapuud tundma.

Eestist üle lahe Soome siirdudes viisid siirdlased selle puunime kaasa, kuid unustasid hiljemini, sest puu Soome mandril ei kasva. Sõna tüvi aga säilis rahvalauludes (adjektiivis *jukainen*). Et eelajaloolisel ajal Eestist siirdlasi Soome on läinud, sellele osutavad arheoloogilised ja keelelised andmed. Raua-ajal, meie ajaarvamise alguses ja hiljemini, on Virumaalt

¹⁴ K. Krohn, Marjakuusen suomalainen nimitys, „Virittäjä”, 1930, lk. 354.

¹⁵ Samas.

¹⁶ E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch I, Heidelberg, 1908—1913, lk. 438.

¹⁷ K. Krohn, Marjakuusen suomalainen nimitys, „Virittäjä”, 1930, lk. 355.

¹⁸ Fr. L. K. Weigand, Deutsches Wörterbuch, I Band, Giessen, 1909, lk. 410.

¹⁹ Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Strassburg, 1915, lk. 105.

²⁰ E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund, 1922, lk. 266.

²¹ J. Endzelīns, Senprušu valoda. Ievads, gramatika un leksika, Rīga, 1943, lk. 186.

²² L. Kettunen, Livisches Wörterbuch, lk. 83.

teostatud jahiretki üle mere Soome, kuhu algul mindi karusnahkade hankimiseks, kuna hiljemini jäadi sinna püsivalt elama²³. Soomes Turu ümbruses leidub kohanimesid, millel on vasteid Eestis Pärnu jõgikonnas, näit. *Perniö*, vrd. *Pärnu*; *Halikko*, vrd. *Haliste* jne. Kohanimede põhjal arvatakse, et ka Lääne-Eestist on läinud siirdlasi Soome, kus nad oma uues elukohas on jõgedele jm. andnud samu nimesid, kui oli nende endistes asukohtades²⁴.

Ka jugapuu nimetus võib osutada eestlaste Soome siirdumisele kusagilt Lääne-Eestist või saartelt, sest kuigi jugapuu varem on kasvanud rannikust kaugemalgi, nagu näitavad Eesti kohanimed ja murdesõnad, puuduvad siiski andmed, et ligi paarituhande aasta eest, kui toimus eestlaste Soome siirdumine Kirde-Eesti aladel, see oleks kasvanud ka Viru maal.

Et aga sõna on olnud tuntud vähemalt juba läänemeresoome aluskeelles, osutavad selle vasted eesti, liivi ja soome keeles ning samatüvelised adjektiivid isuri ja karjala rahvalauludes.

Tartu Riiklik Ülikool

Saabus toimetusse
8. X 1954

ОБ ОДНОМ ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКОМ НАЗВАНИИ ДЕРЕВА

П. Ю. ПАЛЬМЕОС,

кандидат филологических наук

Резюме

На островах Эстонской ССР и местами на побережье западной Эстонии растет сравнительно редкое хвойное дерево — тисс (*Taxus baccata*), называемое в эстонском языке *jugарии*. Слово встречается в первый раз в эстонско-немецком словаре Видемана: *jugарии, juhäri*.

В диалектах современного эстонского языка название дерева известно там, где оно растет: на Хийумаа, Сааремаа и на побережье Эстонии (в Ристи). Параллельной формы *juhäri* не знают. Есть некоторые, связанные с *jugарии* названия места, где дерево растет, а также места, где его в настоящее время нет (в Абьяском, Килинги-Ныммеском районах). Последние указывают на более широкое распространение дерева в прошлом и, таким образом, подтверждают данные палеоботаники. Этимологически то же слово в Кодавере (вблизи Чудского озера) выступает в другом значении — там употребляют это название относительно неровно, плохо растущего дерева.

Из других прибалтийско-финских языков это слово имеется в ливском языке и встречается в малом словаре финского языка, изданном в XVII веке. В эпосе «Калевала» есть прилагательное *jukainen*, что обозначает стойкий, крепкий, бугорчатый. Как известно, тисс — особенно твердое дерево, именно поэтому финское прилагательное, возможно, произошло из этого самого корня. Слово с тем же корнем имеется в ижорских народных песнях: *jukava-, jukova-puinen luokka* «дуга из тиссового дерева».

Шведский языковед К. Б. Викlund принимал эти эстонские и ливские слова за германские заимствования. По мнению Виклунда, прибалтий-

²³ А. Яюряпяя, Доисторические поселения Финляндии, «Финляндия. Географический сборник». Москва, 1953, lk. 277.

²⁴ H. Ojansuu, Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. Teoses „Suomen kielen tutkimuksen työmaalta”, Jyväskylä, 1916, lk. 106—107.

ские финны пришли в Прибалтику только в середине I тысячелетия до н. э. Здесь они якобы застали германцев, у которых они, между прочим, заимствовали и название тиссowego дерева, растущего на побережье (ср. древнеисландское *ýr*, древневерхненемецкое *iwa*, *iwa*). Этого же мнения придерживается современный венгерский языковед И. Н. Шебештьен. Финский фольклорист К. Крон считает это слово германским или балтийским заимствованием.

Следует отметить, что указанные соответствия из германских языков фонетически не сходны с данным прибалтийско-финским словом. Германские слова: немецкое *Eibe* «тисс», средневерхненемецкое *iwe*, древневерхненемецкое *iwa*, *iwa*, *iwo* исходят из праформы *ihwō, *ihwā- или **izwa-* (> *iwa-*). В балтийских языках произношение древнепрусского *iuwīs* «тисс» было бы *iwis*. Следовательно, ни одна из этих исходных форм не могла дать эстонского слова *jugarii* и поэтому нет основания считать эстонское *jugarii* и его соответствия в ливском и финском языках германским заимствованием.

В действительности эстонское *jugarii*, финское *juka*, *jukorii*, ливское *jo'isõiž* относятся к числу собственных прибалтийско-финских слов, которых знают только народы, живущие на побережье. Слово восходит к тому времени, когда предки ливов, эстонцев и финнов, прия на побережье Балтийского моря, столкнулись здесь с тиссом. Предки финнов переселяясь (в железном веке) из Эстонии в Финляндию через море, принесли это название дерева с собой, но позже его забыли, так как такое дерево на материке Финляндии не растет. Но корень слова сохранился в народных песнях в качестве прилагательного. Наличие этого слова в финском языке может, повидимому, считаться свидетельством в пользу того, что переход в Финляндию совершился из западной Эстонии или с островов, или, во всяком случае, того, что переход совершился и из этих районов.

Тартуский государственный
университет

Поступила в редакцию
8 X 1954